

Yarı Yardımcı Eylemlerin Risâletü'n-Nushiyye'deki Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Use of Semi-Auxiliary Verbs in Risâletü'n-Nushiyye

Dr. Sezergül YIKMIŞ ¹

Öz

Eylemler; iş, oluş ve durum bildiren sözcük türleridir. İki ana sözcük tabanından biri olan eylemler birleşik sözcük yapımında da görev almaktadırlar. Türkiye Türkçesinde isim + yardımcı eylem yapılarında *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-* vb. eylemleri kullanılmaktadır. Bu kuruluşta yer alan *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-* eylemlerinin anlamlarına bakıldığında anlamlarının açık olmadığı görülmektedir. Yardımcı eylemler sözlüksel anlamı olmayan eylem grubu içinde yer almaktadır. Bu grup literatürde (asıl) yardımcı eylemler olarak adlandırılırlar. Asıl yardımcı eylemlerden başka sözlük anlamları açık olan bazı eylemler de Türkiye Türkçesinde, isim + eylem kuruluşunda görev alır. Bu grupta yer alan eylemler anlam kaymasına uğramış sözcük grupları olarak tasnif edilerek deyimleşmiş veya anlamca kaynaşmış eylem öbekleri içine alınmıştır. *Abayı yak-* eylem öbeğindeki anlamsal özellik ile *iş gör-* eylem öbeğindeki eylemlerin anlamsal özelliklerinin aynı kategoriye giremeyeceğini ikinci örnekte yer alan sözcüklerin anlam özelliklerini yitirmedikleri gibi deyimleşmiş eylem kategorisinde yer alan eylemler gibi mecazlaşmadıkları üzerinde duran araştırmacılar bu tasnife karşı çıkmışlardır. Türkiye Türkçesi dil bilgisi çalışmalarının tamamında kabul görmese de bu eylemler bir grup çalışmada yarı yardımcı eylemler (semi auxiliary verbs) olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada isim + yarı yardımcı eylem şeklindeki birleşik eylem yapılarının Risâletü'n-Nushiyye'de nasıl kullanıldığı, Yunus Emre'nin bu eylem öbeklerini tercih etmesinin şiir söylemine katkısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yardımcı eylem, yarı yardımcı eylem, Risâletü'n-Nushiyye

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Verbs; are the types of words denoting work, occurrence and situation. Verbs, which are one of the two main word bases, are also involved in the formation of compound words. In Turkey Turkish, *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-* etc. verbs are used in noun + auxiliary verb structures. When the meanings of the verbs *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-* take place in this organization are examined, it is seen that their meanings are not clear. Auxiliary verbs are included in the action group that has no lexical meaning. This group is called (main) auxiliary verbs in the literature. Apart from the main auxiliary verbs, some verbs with clear dictionary meanings also take part in the formation of noun + verb in Turkey Turkish. The verbs in this group are classified as word groups that have lost their meaning, and they are included in phraseological or semantic verb phrases. The researchers objected to this classification, emphasizing that the semantic features in the phrase "abayı yak-" and the actions in the phrase "iş gör-" cannot fall into the same category, that the semantic features of the words in the second example do not lose their semantic features, and that they do not become metaphorical like the actions in the category of idiomatic action. Although Turkey Turkish is not accepted in all grammar studies, these verbs are named as semi auxiliary verbs in a group of studies. In this study, it will be emphasized how the compound verb structures in the form of noun + semi-auxiliary verb are used in Risâletü'n-Nushiyye, and the contribution of Yunus Emre's preference to these verb phrases to the discourse of poetry.

Keywords: Auxiliary verb, semi-auxiliary verb, Risâletü'n-Nushiyye

¹ Eskişehir Eti Sosyal Bilimler Lisesi, sezergulykms@yandex.com

Paper Type: Research

Giriş

Eylemler; iş, oluş ve durum bildiren birimlerdir. Sözcük türlerinin ortaya çıkışını teorik temellerle anlatmaya çalışan her medeniyet² veya araştırmacı eylemin ortaya çıkışı üzerinde durmuştur. Kimi araştırmacılar eylemi başat sözcük olarak kabul edip diğer sözcüklerin de ondan doğduğunu belirtmişlerdir (Toparlı, 2000, s. 769). Grönbech (2011, s. 18), eylemlerin Türk dilinin iki ana sözcük tabanından biri olduğunu ve bu sözcüklerin de kendi sözcük sınıflarıyla sınırlandırılmış özel bir gruba dâhil olduğunu, ada getirilecek bir {+IA} eki ile hemen yeni bir eylem türetilbileceğini belirtir. İsimler, gramer açısından bağımsız birlikler olmasına rağmen eylemler bağımlı sözcük türleridir (Korkmaz, 2003, s. 27). Sözcük türleri ile ilgili çalışmalarda eylemler anlam bakımından asıl eylemler ve yardımcı eylemler olmak üzere iki gruba ayrılır. Asıl eylemler tek başına anlama sahip olan ve cümlede yüklem olabilen eylemler iken, yardımcı eylemler isim ya da eylemsilerin cümlede eylem gibi görev almalarını sağlayarak birleşik eylem yapısı oluşturan sözcüklerdir. İsim + yarı yardımcı eylem öbeği olarak gösterilen yapılarda yardımcı eylem ancak kendinden önceki isim ile anlam kazanır (Atabay, Özel, Kutluk, 2003, s. 219; Delice, 2012, s. 66, s. 117; Korkmaz, 2003, s. 533; Özönder, 1999, s. 57). Fakat bu yapıdan başka isim ile öbek oluşturmasına rağmen asıl eylem özelliği taşıyan ya da anlam kayması yoluyla deyim özelliği göstermeyen eylemler ve bu yolla oluşan eylem öbeklerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu eylemler, sözcük türleri tasnifinde yarı yardımcı eylemler olarak adlandırılır. Bu yaklaşım doğrultusunda yarı yardımcı eylemlerin (YYE) anlamını ve kullanımı merkeze aldığımız çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yarı yardımcı eylemler hakkında bilgi verilmiştir, ikinci bölümde ise *Risâletü'n-Nushiyye*'de yer alan YYE'ler ve bu eylemlerin şiir söylemine katkısı üzerinde durulmuştur.

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı yardımcı eylemlerden anlam açısından farklı olan yarı yardımcı eylemlerin sanatsal bir metinde kullanılmasını ve bunun metnin söylemine katkısını göstermektir. Sözcük türlerinin tasnifinde isim+ yarı yardımcı eylem öbeği araştırmacılar tarafından anlamca kaynaşmış veya deyimleşmiş birleşik eylem öbeği olarak adlandırılmaktadır. Çalışmanın hareket noktası aynı gibi düşünülen bu iki eylem öbeğinin anlam açısından farklı olduğunu göstermektir. Sanatçısının elinden çıktıktan sonra birer söylem değeri kazanan metinlerde tercih edilen her bir sözcük söylemi oluşturmak için bilinçli olarak seçilmektedir. Bu düşünceden hareketle YYE öbeği tercihlerinin söyleme katkısı belirlenecektir.

2. Yöntem

İsim+ YYE öbeklerinin kullanımını inceleyeceğimiz bu çalışmada metin olarak Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eseri tercih edildi. *Risâletü'n-Nushiyye* tarandıktan sonra isim+YYE öbeklerinin geçtiği dizeler beyitin anlam bütünlüğüne uygun olarak verildi. Aynı eylem öbeğinin birden fazla kullanıldığı durumlarda ise kullanımlardan biri verildikten sonra diğer kullanımların ise sadece beyit numarası ve sayfa numarası verildi. *Risâletü'n-Nushiyye*'de yer alan YYE'lerin öbek içindeki kullanımı açıklandıktan sonra şairin söylem içinde bu kullanımları neden tercih ettiği üzerinde duruldu.

3. Yarı Yardımcı Eylem

Sözcük türleri ile ilgili başvuru kaynaklarında, olup biten her şeyi anlatan sözcükler olarak tanımlanan eylemler için bağlamdaki işlevine göre de eylem tanımları yapıldığı görülür: "Tümcede yüklem olan ya da olma potansiyeline sahip olan, iç ve yan tümcede yüklemisi olarak kullanılan; yüklem olduğunda zorunlu üyelere kip ve şahıs, zaman, görünüş gibi kategorilerle iş,

² Ragıp Özdem, *Dil Türeyişi Teorilerine Toplu Bir Bakış* adlı çalışmasında mevcut teorileri Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Son Çağ olmak üzere gruplandırmıştır. Medeniyetten kastımız sözcük türleri ile ilgili ilk çalışmaları yapan Hintler, Yunanlılar, Romalılar, İslam ve Şark dünyasıdır (Toparlı, 2000, s. 733-790).

oluş ve hareket anlamlarını aktaran bağımlı sözlüksel yapılardır (Delice, 2017, s. 67; Sebzecioğlu, 2016, s. 365; Toklu, 2013, s. 59).” İsimlerle birlikte söz varlığı açısından temel birim olan eylemler, Türkiye Türkçesinde çok sayıda araştırmacı tarafından çeşitli kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Bu kategorilerden biri de anlam bakımından eylemlerdir. Anlamlarına göre eylemler yaygın olarak asıl ve yardımcı olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Dildeki bazı eylem öbekleri isim+ yardımcı eylem yapısında gibi görünse de anlam açısından bakıldığında bu öbekte yer alan eylemlerin yardımcı eylem gibi bağımlı olmadıkları, anlam açısından bağımsız oldukları görülmüş ve yarı yardımcı eylemler (semi auxiliary verbs) olarak adlandırılmıştır. Banguoğlu (2000, s. 316) YYE’leri oluş ve kılış anlamı taşımamakla birlikte yardımcı eyleme benzer işlevle isim kavramını eylemleştirerek birleşik eylem yapan eylemler olarak tanımlar ve şu örnekleri sıralar:

Yol almak, tedbir almak, ara vermek, iş görmek, vazife görmek, son bulmak, şifa bulmak, şirk koşmak, şart koşmak, suç işlemek, günah işlemek.

Yukarıda sıralanan örneklerde anlamın isim üzerinde olmasının bu eylemlerin temel özelliği olduğunu belirtir. YYE’ler (al-, ver-, bul-, işle-, gör- koş- gibi) esasen sözlüksel eylemler olup belirli durumlarda birleşik eylem öbeği oluştururlar, bu durum onları yardımcı eylemlerden ayıran tek yöndür (Gencer, 2019, s. 305). Türkiye Türkçesi gramer kitaplarına bakıldığında YYE’nin bir alt başlık olarak incelenmediği görülmektedir. Bu yaklaşımın temel nedeni örneklerde yer alan eylemlerin YYE değil de anlamca kaynaşmış birleşik eylem veya deyimleşmiş birleşik eylemler başlığı içinde değerlendirilmesidir. Korkmaz (2009, s. 799), bu eylemlerin “oluş” ve “kılış” bildirmediikleri için yardımcı eylemlerle karıştırılmayacağını belirttikten sonra anlam kayması sonucu kalıplaştıkları için onların anlam kaymasına uğramış birleşik eylemler grubuna alınması gerektiği üzerinde durur. Banguoğlu’nun verdiği örnekler içinde yer alan *şifa bul-* eylemi Korkmaz’ın tasnifinde yardımcı eylemler başlığı altında değerlendirilmiştir (Korkmaz, 2003, s. 534). Öztürk (2018), *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış -Deyimleşmiş Birleşik Fiiller* adlı çalışmasında Banguoğlu’nun vermiş olduğu örnekleri deyimleşmiş eylemler olarak değerlendirir. Aşağıya aldığımız iki örnek adı geçen çalışmadan alınmıştır:

yol al-: 1. gitmek, yolda ilerlemek.

2. mec. bir işte ilerlemek.

Bayram 1 numaralı devlet Yolu üstünde henüz elli üç kilometre yol almıştır. (2018, s.87)

iş gör-:1. iş yapmak

2. iş yapmaya uygun ve elverişli olmak

İlk olaraktır ki Çakırcalı duygusu ile iş görüyor. (2018, s. 485)

Alibekiroğlu, yukarıda yer alan eylem öbeklerini deyimleşmiş eylem öbeği grubu içine alan yaklaşıma karşı çıkar. Deyim örnekleri içinde yer alan “masterlı deyimler” in Banguoğlu’nun örneklerinden işlev, yapı ve anlam açısından farklı olduğunu, Banguoğlu’nun örneklerinin isim+YYE yapısında oluşturulmuş birleşik eylem öbekleri olduğunu savunur. Deyimlerin mutlaka kendilerini ilgilendiren bağlamda kullanıldıklarını fakat yarı yardımcı eylemlerle kurulan yapılarda ise isim unsurunun öbekte yer alan eylemin isimden eylem yapan yapıyı eki işleviyle eylemleştirildiğini, mecazlaşmanın isim unsurunda gerçekleşmediğini açıklar ve şu örnekleri verir: *Abayı yak-*, öbeğinde sözcükler gerçek anlamını kaybetmişken; *tatil yapmak, emir buyurmak, iş görmek, vazife görmek, son bulmak, şifa bulmak* birleşik eylem öbeklerinde isim unsurları gerçek anlamındadır. Diğer önemli tespiti ise masterlı deyimlerde eylemden önce yer alan isim ya da isim öbeği bütün iyelik eklerini alabilirken; isim+YYE’ler iyelik eklerini genelde almazlar. *Karnı zil çal-: karn-um zil çalıyor, karn-umuz zil çalıyor, karn-ımız zil çalıyor* kullanımları var iken; *şirk koş-: “şirkini koştı”, “şirk-im-i koştum”, şirk-imiz-i*

koştuk, vs. ile kavga çık-: kavga-m çık-, kavga-n çıktı, kavga-mız çıktı, vs. kullanımının olmadığını belirtir. (2018, s. 1141-1144). Bu değerlendirmelerden de görüldüğü üzere isimleri eylemleştirme işlevi yardımcı eylemlerden başka yarı yardımcı eylemler tarafından da gerçekleştirilmektedir. Her isim+ eylem öbeğinde de deyimleşme veya anlam kayması oluşmamaktadır.

4. Risâletü'n-Nushiyye'de Yer Alan Yarı Yardımcı Eylem Öbekleri

Yunus Emre 13. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında yaşayan mutasavvıf şairlerdendir. Kullandığı dil “Eski Anadolu Türkçesinin (Oğuzcası) Selçuklu Dönemi”³ dir. Bu dönem Arapça ve Farsçaya rağmen Oğuzcanın Anadolu’da yazı dili olmaya başladığı dönemdir (Gülsevin ve Boz, 2010, s. 4). Yunus Emre’nin iki eseri vardır: *Divan ve Risâletü'n-Nushiyye*. Divanı, onu ölümsüzleştiren ilahilerin, nutuk ve nefeslerin toplandığı eserdir (Banarlı, 1998, s. 334). Yunus Emre’nin eserleri hakkındaki genel kanaat şudur: Şiirlerinde kullandığı sade dil ve ifade zenginliği onu her dönemde toplum tarafından kabul gören dönemler üstü bir şair yapmış ve kullandığı bu şiir dili kendisinden sonra gelen çoğu şairi de etkilemiştir (Banarlı, 1998, s. 335; Kabaklı, 2002, s. 313; Tatcı, 1997, s. 108).

Çalışmamıza konu olan *Risâletü'n-Nushiyye* ise mesnevi nazım biçimiyle yazdığı eseridir. Eser, Anadolu Türklüğünün din ve ahlak anlayışını gösteren tasavvufi bir öğüt kitabıdır. Etkisi altında olduğu Divan Edebiyatı geleneğinin aksine sade ve anlaşılır bir dile sahiptir. Eserin (fâilâtün / fâilâtün / fâilün) kalıbında yazılmış olan giriş bölümü on üç beyittir ve bu bölümde Allah’ın hikmeti ile dört unsurun (hava, ateş, su, toprak) ilahi birleşimi sonucu insanın yaradılışının nasıl oluştuğu anlatılır. Ardından gelen kısa mensur bölümünde ise akıl ve imana dair bilgiler verilir. Mensur kısımdan sonra gelen ve aruzun (mefâilün / mefâilün / feülün) kalıbında yazılmış olan manzum kısımda kendi içinde altı bölümden oluşur ve her bir bölümde insana ait nefsi sıfatlar anlatılmıştır.

Boz, *Risâletü'n-Nushiyye* üzerine yaptığı çalışmasında eserde yaklaşık olarak 440 kadar Arapça ve 160 kadar da Farsça sözcük bulunduğunu, dönemin yaklaşımına rağmen Arapça ve Farsça tamlamaların sayısının oldukça az olduğunu belirtir. Kullandığı Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin de kullanım sıklığı ve yaygınlıkları açısından ele alındığında bu sözcüklerin bugün de kullanılan Türkçeleşmiş sözcükler olduğunu vurgular (Boz, 2017, s. 29). Çalışmamızın uygulama kısmı eserin Fatih nüshası⁴ üzerinde yapıldı. Yapmış olduğumuz tarama sonucunda elde ettiğimiz isim+ YYE öbekleri ve aynı eylemlerin asıl eylem olarak kullanıldığı örnekler şu şekildedir:

4.1. İsim+ al⁵-(YYE)

yükin kim bağladı raygân şekerden

haber alayduğ *olsa bulardan* (467. beyit, s. 210)

Kim bedava şekerden yükünü bağlamış? (Böyle) olsa bunlardan haber alırdık.

Bu dizelerde *haber al-* eylem öbeğinde *al-* eylemi (*nesnesiz*) kendine ulaştırılmak, iletilmek (GTS) anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Öbekte yer alan *haber* sözcüğü de mecaz anlamda kullanılmamıştır. Aynı eylem öbeğinin haberleşmek sözcüğü ile karşılanması da *haber* sözcüğünün anlamını koruduğunu, sözcüğün mecazlaşmadığını göstermektedir.

haşikat bunlar ölmezler kalurlar

ki her dem yiniden kısmet alurlar (79. beyit, s. 68)

³ Eski Anadolu Türkçesi, araştırmacılar tarafından Selçuklu, Beylikler ve Osmanlıcaya Geçiş olmak üç döneme ayrılır. Ayrıntılı bilgi için bk. Gülsevin ve Boz (2010). Eski Anadolu Türkçesi. s. 5-21. Ankara: Gazi Kitabevi.

⁴ Örnekler Boz’un (2017) Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye Öğüt Kitabı (Fatih Nüshası), Çeviriyazılı Metin, Günümüz Türkçesine Aktarılmış Metin, Osmanlıca Metin, Bağlamsal Sözlük ve Dizin adlı eserinden alınmıştır.

⁵ Örneklerde yer alan *al-* eylemi açıklanırken Güncel Türkçe Sözlükte yer alan açıklamalar kullanılmıştır. *almak ne demek TDK Sözlük Anlamı* (sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi, 10.09.2021)

Bunlar ölmezler, gerçekte yaşarlar; her an yeniden nasiplenirler.

Kısmet al- eylem öbeğinde *al-* eylemi elde etmek (GTS) anlamında kullanılmıştır. Kısmet sözcüğü de temel anlamının dışında kullanılmamıştır.

öğüt alurısañ sen bu haberden
gerek hâriciler sürile şardan (443. beyit, s. 202)

Sen bu sözden öğüt alırsan dinle; hariciler (zararlular) bu şehirden (gönülden) sürülecektir. Öğüt al- eylem öbeğinde *al-* eylemi kabul etmek (GTS) anlamında kullanılmıştır.

Al- eyleminin asıl eylem olarak kullanıldığı örnekler de aşağıdaki gibidir:

kanâ'at geldi oturdu tahtı aldı
hârâmîler hemân yollarda kaldı (84. beyit, s. 72)

Gönül zenginliği geldi ve (gönül) tahtına oturdu; yol kesiciler o anda, yollarda kaldılar. Bu beyitte *al-* eylemi bir nesneyi ya da eşyayı ele geçirmek anlamında kullanılmıştır. Bu beyitte *al-* eyleminden etkilenen nesne taht (gönül tahtı), özne ise soyut kanaat kavramıdır. Aşağıdaki beyitte de *al-* eylemi asıl eylem olarak kullanılmıştır.

şular kim ol gönülden taşra kıla
naşîbin aldurur ayruğ ne ala (106. beyit, s. 80)

Gönülden uzaklaşanlar, kısmetlerini kaybederler, (onlar) başka ne kazanabilirler?

Öznesi gönülden uzaklaşanlar olarak belirtilen *al-* eyleminin nesnesi nasip sözcüğüdür.

kişi kim ma'ûsûkaya esrimeye
dālâlet almış anı ne dimeye (210. beyit, s. 118)

Kişi sevdiği için (Allah için) sarhoş olmaz (ona kapılmazsa); sapıklık onu ele geçirir, buna şaşmamalı! Bu beyitte de *al-* eyleminin öznesi somut bir nesne yerine olumsuz bir duygu durumu ve davranış şeklini karşılayan “sapıklık veya sapkınlık” ifadesidir. Yunus Emre bu özelliği birey (insan) üzerinden anlatmamakla kalmamış insanı bu davranışlar tarafından ele geçirilen nesne olarak konumlandırmıştır. *Al-* eyleminin yine soyut bir özne tarafından gerçekleştirildiği benzer bir kullanım da aşağıdaki beyitte yer almaktadır:

evüni kıandayduñ uğrı aldı
yer içer oturur ev onuñ oldu (219. beyit, s. 118)

Evini (benliğini) hırsız (öfke) aldı, neredeydin? Ev (benliğin) onun oldu (artık) yer içer ve oturur. Beyitinde *al-* eylemi ele geçirmek, istila etmek anlamında kullanılmıştır, eylemi gerçekleştiren özne önceki örnekte de olduğu gibi hırsız olarak temsil edilen öfkedir. Nesne ise ev olarak sembolize edilmiş olan benliktir.

4.2. İsim + bul- (YYE)

kişinüñ hâyızdur ağzında ğaybet
ki ğaybet söyleyen bulmaya rahmet (449. beyit, s. 207)

Dedikodu kişinin ağzında aybaşı kanıdır; dedikodu yapan (Allah'tan) şefkat bulamaz. Rahmet *bul-* eylem öbeğinde *bul-* eylemi kavuşmak, erişmek anlamında kullanılmış öbek içinde yer alan rahmet ismi de anlamını korumuştur.

Bul- eylemi aşağıdaki beyitte asıl eylem olarak kullanılmıştır.

güzâf yerde degül bu sen didüğün
bulursın sen seni sen istediğün (422. beyit, s. 204)

Bu senin dediklerin boş şeyler değil; sen kendini (ancak) sen istersen bulursun. Beyitte bul- eylemi seni nesnesine yöneltilmiştir.

4.3. İsim + gör-⁶ (YYE)

hasedden kişi ne fâyide görür

neye kim lâyıķsañ tañrı virür (319. beyit, s. 156)

İnsan kıskançlıktan ne yarar görebilir? Neye layıksan Allah onu verir.

Fayda gör- eylem öbeği (bir şeyden) faydalanmak, yararlanmak anlamındadır. Fayda sözcüğü temel anlamını korumuş *gör-* eylemi de erişmek anlamındadır. Burada öbek içinde yer alan *gör-* eylemi aşağıda yer alan beyitlerde asıl eylem olarak kullanılmıştır.

selâm vermeklige ögin deremez

oda köze düşüp yolın göremez (147. beyit, s. 94)

(Kendini beğenme) selam vermek için (bile) aklını toparlayamaz; ateşe köze düşüp (mahvolup) yolunu göremez.

Bu beyitte *gör-* eylemi göz yardımı ile bir durumun seçilmesi, algılanması ardından da algılanan durumun kavranması anlamına gelecek şekilde *-i (nesne) gör-* yapısı ile oluşturulmuştur. Eserde sıkça kullanılan *gör-* eylemi asıl eylem işlevinin yanında sıklıkla *söylem belirleyicisi* olarak da kullanılmıştır. Söylem belirleyicileri, iletişim sürecinde bir sözceyi diğer bir sözceye bağlayan, konuşma içerisindeki bölümleri gösteren ve bu bölümler arasında tutarlığı sağlayan (Çakır Sarı, 2020, s. 75), iletiyi bir dereceye kadar kuvvetlendiren, mevcut anlamı farklı yönlerden vurgulama veya anlamı destekleme, bir hususa dikkat çekme, konuşmaya duygu değeri veya samimiyet katma gibi farklı dilsel/sosyal/duygusal işlevlere sahip olabilirler (Sarı, 2020, s. 33). Söylem belirleyicisi olarak kullanılan birim veya yapılar temel işlevlerinden farklı anlamda kullanılabilirler bu kullanımlar tamamen bağlama bağlıdır. Aşağıdaki beyitler bu kullanıma örnektir:

pādişāhuñ hīkmeti gör neyledi

od u şu toprağ u yile söyledi (56. beyit, s. 62)

Allah'ın hikmetine bak, ne yaptı; ateş, su, toprak ve havaya emretti.

Óaķıl dapa cāsūs haber ilettdi

gör alçaķlıđı girü neler itdi (171. beyit, s. 104)

Haberci akla (bir) haber getirdi; bak alçak gönüllülük başka neler yaptı!

ne aśsı eyledi gör āñı kibri

diri kılmadı biñ arada biri (172. beyit, s. 104)

(Ey) kardeş bak, kendini beğenme ne yarar sağladı; binlerce erinden biri (bile) hayatta kalmadı.

Gör- eylemi temel anlamından uzaklaşmış olmasına rağmen sözdizimsel yapı içerisinde tüm bağlamla da bütünleşmiş durumdadır. Bu beyitlerde *gör-* eylemi temel anlamı olan göz ile görme durumu yerine algılama, kavrama ya da gerçekleşmiş bir durumun geçerliliğini göstermek, o durumu kabul ettirmek adına kullanılmıştır. Bu kullanımlarında yer alan işlevlerin gerçekleşmesi için de aynı anda kendinden sonra anlatılan durum, konu veya olaya işaret edilerek okuyucunun dikkatini çekmek hedeflenmiştir. Günlük konuşma dilinde sıkça kullandığımız “*Bak bakalım.*” kalıp kullanımındaki *bak-* eylemi ile kullanımı aynıdır.

⁶ Örneklere yer alan bul- eylemi açıklanırken Güncel Türkçe Sözlükte yer alan açıklamalar kullanılmıştır. görmek ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (çevrimiçi, 12.09.2021)

4.4. İsim + ver⁷- (YYE)

haber viriserem nefsiñ elinden

ümiñdün varısa gidesin andan (18. beyit, s. 46) Aynı eylem öbeği 83. beyit s. 70'de, 234. beyit s. 124'te kullanılmıştır.

Nefsin etkisinden (kötülüğünden) haber vereceğim; umudun varsa ondan uzak dur.

Haber ver- eylem öbeğinde yer alan *ver-* eylemi düşünce veya bilgi anlatan şeyleri başkalarına iletmek, bildirmek (GTS) anlamında kullanılmıştır. Her iki sözcük de temel anlamında kullanılmıştır.

selām vermeklige ögin deremez

oda köze düşüp yolın göremez (147. beyit, s. 92)

(Kendini beğenme) selam vermek için (bile) aklını toparlayamaz; ateşe köze düşüp (mahvolup) yolunu göremez.

Selam ver- eylem öbeğinde de *ver-* eylemi yine düşünce iletmek (GTS) anlamında kullanılmıştır. Selam sözcüğü de anlamını korumaktadır.

Ver- eylemi aşağıdaki beyitlerde asıl eylem olarak kullanılmıştır:

şabır ahvālını diñle diyeyin

şabır al ver şamu bu dünya mālın (269. beyit, s. 140)

Sabırın hallerini anlatayım, dinle; bütün dünya malını ver, sabır al. Beyit içinde *ver-* eylemi bir nesneye yöneltilmiş, eylem bir nesneyi iletmek anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte de kullanım aynıdır. *Ver-* eyleminin öznesi Allah'ın iken bu durumdan etkilenen nesne ise basirettir.

saÖādet olsa hağ verse basiret

göreydün ne şalır şana bu gaybet (530. beyit, s. 236)

Talihin olup Allah (sana) önsezi verseydi; bu dedikodunun sana neler yaptığını görecektin.

Al-, bul-, gör-, ver- eylemlerinin beyitlerdeki kullanımlarından hareketle bu eylemlerin bağlama göre farklı görevler yüklendiğini göstermeye çalıştık. Bu örneklerden hareketle elde ettiğimiz veriler, bahsi geçen eylemlerin deyimleşmiş eylem öbeklerinde olduğu gibi temel anlamalarının tamamen dışında bağımsız anlamlar kazanmadığını, bağımsız olarak da asıl eylem gibi kullanıldığını göstermiştir.

Sonuç

Bu çalışma, YYE'lerin anlam açısından farkını belirtmek ve bu eylemler ile oluşturulan öbeklerin metindeki kullanımlarını, bu kullanımların şiir söylemine etkisini göstermek amacıyla oluşturulmuştur. YYE öbeği yapılarında görev alan eylemlerin asıl eylem görevi ile de kullanıldığı hatta *gör-* eyleminde olduğu gibi söylem belirleyicisi de olabileceği görülmüştür. Bu durumun temel nedeni eylemlerin kullanıldığı bağlamlardır. Tercih edilen eylemlerin şiir söylemi açısından kullanımına dikkat ettiğimizde sonuç, oluşturulan eserin kuru bir nasihat kitabı olarak hazırlanmadığını göstermektedir. Bu aşamada şiirin kitleli yapısı ile şairin ben-merkezci tutumundan uzaklaşması arasındaki ince çizgi devreye girer. Yunus Emre, şairlere yüklenmiş olan *gayb*'ın habercisi olma misyonunu *Risâletü'n-Nushiyye* 'yi yazarak asırlar öncesinden kabul ettiğini göstermiştir. Toplumun değer koyucusu olarak hareket etmeye

⁷ Örneklerde yer alan *ver-* eylemi açıklanırken Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan açıklamalar kullanılmıştır. *vermek* ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (çevrimiçi, 10.09.2021)

başlayan şairin söylemini oluştururken tercih ettiği her sözcüğün zamansız olarak çok sayıda özneyi etkileyeceğinin de bilincinde olduğu görülmektedir. Bu bilinç ile eserin yazıldığı gerçek zaman ile okuyucunun kendisini eserin içinde bulduğu zaman arasındaki ayınlık, eserin söylemi ile sağlamıştır. Bunu sağlayan unsurlardan biri de eserdeki sözcük tercihleridir. Metinden elde ettiğimiz isim + YYE öbeklerinin söyleme etkisi şöyledir: *Al-* eyleminden önce gelen, *haber*, *kısmet*, *öğüt* soyut kavramlardır ve bilişsel olarak herhangi bir durumdan sonra çıkarım sonucu elde edilir bu durumda özne harekete geçmeli haberi, öğüdü kendisi almalıdır. *Gör-* eylemi ile oluşturulan eylem öbeğinde de aynı durum vardır. *Gör-* eylemi mental sürecin başlaması için gerekli olan algılama eylemlerinden biridir. Metinde bu eylem mental süreci hem başlatan hem de süreci anlamlandıranıdır. *Ver-* eylemi şairin konumu açısından değerlendirmeye değerdir. Şair *ver-* eylemini kullanarak hareketi başlatan özne konumundadır fakat eylemin bir diğer muhatabı olan okuyucular bu eyleme karşılık verme konusunda özgür bırakılmıştır. Mesaj bakımından kolektif bilinç oluşturma kaygısında olan şair okuyucunun tercihlerini tahakküm altına almak istemediği için bunu isim+ YYE öbekleri kullanımı ile sağlamıştır.

Kaynakça

- Alibekiroğlu, S. (2018). Türkiye Türkçesi yarı yardımcı fiiller. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* .6 (15). 1140-1147.
- Atabay, N., Özel. S., Kutluk, İ. (2003), *Sözcük türleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Banarlı, N.S. (1998). *Resimli Türk edebiyatı tarihi(ı)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Banguoğlu, T. (2000), *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Barutcu Özönder, S. (1999). Türk dilinde fiil ve fiil çekimi. *Türk gramerinin sorunları II*. ss.56-64. Ankara: TDK Yayınları.
- Boz, E. (2017). *Yunus Emre, Risâletü'n-Nushiyye öğüt kitabı (Fatih Nüşhası), çeviri yazılı metin, günümüz Türkçesine aktarılmış metin, Osmanlıca metin, bağlamsal sözlük ve dizin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çakır Sarı, H. (2020). Türkçe öğretmenlerinin söylem belirleyicisi kullanımı. *Dil Dergisi*. 75-90.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük türleri*. Sivas: Aitan Kitap.
- Gencer, D. (2019). Yardımcı Eylemler, E. Boz (Edt.) *Sözcük türleri III* içinde ss. 305-324. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Grönbech, K. (2011). *Türkçenin yapısı*. (M. Akalın, Çev.). Ankara: TDK yayınları.
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kabaklı, A (2002). *Türk Edebiyatı (II.Cilt)*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Korkmaz, Z (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK yayınları.
- Öztürk, D. (2018). *Türkiye Türkçesinde anlamca kaynaşmış- deyimleşmiş birleşik fiiller*. Ankara: TDK yayınları.
- Sarı, İ. (2020). Dede Korkut Kitabı 'nda söylem belirleyiciler. *Bilig*. 93. 29-52.
- Sebzecioğlu, T (2016). *Dilbilim kavramlarıyla Türkçe dilbilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tatçı, M, (1997). *Yunus Emre divanı (I. Cilt)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Toparlı, R. (2000). *Ragıp Hulusi Özdem dilbilimi yazıları*. Ankara: TDK yayınları.
- almak ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi,10.09.2021)
- bulmak ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi,12.09.2021)

görmek ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi,12.09.2021)

vermek ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi,10.09.2021)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100